

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการ “แนวทางการจัดการปัญหาข้าวไม่เพียงพอดต่อการบริโภคในครัวเรือน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านสว่าใต้ หมู่ 7 ตำบลคงพญา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย คือ เพื่อค้นหาแนวทางในการจัดการปัญหาข้าวไม่เพียงพอดต่อการบริโภคในครัวเรือนที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านสว่าใต้ หมู่ 7 ตำบลคงพญา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องข้าวไม่พอกิน ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งสาเหตุของปัญหามีหลายด้าน ทั้งปัญหาจากการขาดแคลนพื้นที่เพาะปลูก คุณภาพดินไม่มีความสมบูรณ์ ขาดแคลนพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ รวมถึงองค์ความรู้ในการจัดการแปลงนา เป็นต้น ซึ่งสาเหตุดังกล่าวทำให้ชาวบ้านต้องการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกันด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการทำงานศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่การสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านทั้งในด้านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการ วิธีการดำเนินงานและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการดำเนินงานครั้งนี้ จากนั้นจึงเริ่มดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วยบริบทชุมชน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ และสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นต้น และทีมวิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจสภาพพื้นที่เพาะปลูกทั้งในไร่ข้าวและแปลงนา วิธีการทำไร่ ทำนา รวมถึงเก็บข้อมูลในระดับครัวเรือน ทั้งในส่วนของปริมาณความต้องการในการบริโภคข้าวและความสามารถในการผลิตหรือจัดหาข้าวเพื่อการบริโภคของแต่ละครัวเรือน รวมถึงการเก็บข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาและพิธีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการผลิตทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน และการเก็บข้อมูลการสรุปบทเรียนการแก้ไขปัญหาค้าวไม่พอกินของชุมชนในระยะเวลาที่ผ่านมา และเมื่อได้รวบรวมข้อมูลเสร็จแล้วจึงได้มีการสรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการศึกษาคู่คนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า การปลูกข้าวของชาวบ้านสว่าใต้ มีการเพาะปลูกอยู่ 2 รูปแบบ คือการปลูกข้าวไร่และปลูกข้าวนาปี การปลูกข้าวถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการปลูกข้าวเป็นการเพาะปลูกเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น หากแต่ชาวบ้านเองก็ได้ทุ่มเทแรงกาย แรงใจและทุนทรัพย์เพื่อการเพาะปลูก อันเป็นหลักประกันในอนาคตว่าในปีนั้น ๆ จะมีข้าวไว้บริโภคอย่างเพียงพอตลอดปี และหากปีไหนข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคถือว่าเป็นทุกข้ออย่างยิ่ง ดังนั้น ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าของข้าวในฐานะเป็นสิ่งที่มีความประ โยชน์ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชน ด้วยการแสดงออกผ่านพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวในรอบปี เช่น การเซ่นไหว้ผีไร่ ผีนา ผีแม่ธรณี ผีน้ำ เพื่อให้ช่วยปกป้องคุ้มครองข้าวและธัญพืชต่าง ๆ ภายในไร่นา ให้มีความเจริญงอกงาม โรคแมลงต่าง ๆ ไม่มารบกวน รวมถึงการขนบานสานกล่าวเพื่อให้การทำไร่ข้าวและข้าวนาในปีนั้น ๆ ได้ผลผลิตดี เป็นต้น

พันธุ์ข้าวที่ชาวบ้านนิยมปลูกมาช้านาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยพันธุ์ข้าวไร่ และพันธุ์ข้าวนา ซึ่งพันธุ์ข้าวประกอบด้วย 1. พันธุ์ข้าวไร่ ประกอบด้วย ข้าวโคย ข้าวคำดอกพริ้ว ข้าวคำเปอะ ข้าวแพร่ ข้าวลาย ข้าวบิด ข้าวหนอน ข้าวแก้ว ข้าวกำปี ข้าวกำกลาง ข้าวห้าว ข้าวชิว ข้าวหลัก(ข้าวหม่าตัน) ข้าวบง ข้าวคำ ข้าวหุ่่นปี ข้าวหุ่่นคอ ข้าวอนกลาง ข้าวก่าน ข้าวคอ 2. พันธุ์ข้าวนา ประกอบด้วย ข้าวเหมยนอง ข้าวแพร่ ข้าวชิว ข้าวสันป่าตอง ข้าว กข.6 ข้าว กข.15

การคัดเลือกพันธุ์ข้าว ชาวบ้านจะใช้กรรไกรตัดรวงข้าวที่มีความสมบูรณ์ และนำมาตากไว้เฉพาะโดยไม่รวมกับเมล็ดข้าวที่นำมากิน จากนั้นจึงใส่กระสอบเก็บไว้ พอถึงช่วงฤดูกาลเพาะปลูกก็จะนำมาหยอดใส่หลุมเพื่อเป็นต้นกล้าสำหรับการเพาะปลูกต่อไป

ด้านปริมาณความต้องการในการบริโภคข้าวของแต่ละครัวเรือน อย่างน้อยที่สุดชาวบ้านจะต้องได้ข้าวในแต่ละปีมากกว่า 150 ถัง จึงจะเพียงพอ แต่ความสามารถในการผลิตข้าวหรือจัดหาข้าวของแต่ละครอบครัว พบว่าส่วนใหญ่จะอยู่ที่ประมาณ 70 -80 ถังต่อปี ซึ่งข้าวจำนวนดังกล่าวจะใช้ได้เพียงไม่เกินเดือนกรกฎาคมของทุกปี ซึ่งที่เหลืออีกประมาณ 4 - 5 เดือน ชาวบ้านจะต้องซื้อข้าวกิน ขอยืมจากเพื่อนบ้าน หรือขยืมจากกองทุนข้าว

ด้านการจัดการปัญหาข้าวไม่พอกินของชาวบ้านสว่าได้ที่ผ่านมา มี 2 ระดับ คือ

1. การแก้ไขปัญหาในระดับครัวเรือนและเครือญาติ ซึ่งหากข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน ครอบครัวและเครือญาติจะช่วยเหลือกันเองก่อน เพราะถือเป็นเรื่องที่สำคัญ เช่น การขยืมยืมจากพ่อแม่ พี่น้อง ลูก หรือการให้สมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานรับจ้างต่างถิ่นหรือภายในหมู่บ้าน เพื่อหาเงินมาซื้อข้าว 2. การจัดการปัญหาระดับชุมชน โดยการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้น เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่ประสบปัญหาข้าวไม่พอกิน โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน ซึ่งชาวบ้านที่จะกู้ได้ต้องสมัครเป็นสมาชิกกองทุนก่อน และต้องนำข้าวมากองทุนในเบื้องต้น โดยการกู้ยืมข้าวจะคิดในอัตรา คือ ยืมข้าว 10 กิโลกรัม ต้องคืนข้าวให้กองทุนหลังฤดูเก็บเกี่ยวในอัตรา 11 กิโลกรัม ซึ่งการจัดตั้งกองทุนข้าวหรือธนาคารสามารถที่จะช่วยแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่ง แต่ไม่ได้มาก เพราะข้าวในกองทุนมีน้อยแต่คนที่กู้ยืมมีมาก ดังนั้นจึงต้องมีการเฉลี่ยให้แต่ละครอบครัวตามลำดับความสำคัญของปัญหา นอกจากนั้นทางสมาชิกกองทุนข้าวยังมีมติร่วมกันว่า พื้นที่นาของชาวบ้านบางครอบครัวไม่ได้ทำนา และปล่อยให้เป็นนาร้าง ชาวบ้านควรที่จะช่วยกันทำนาและนำข้าวที่ได้มาเป็นกองทุนข้าวเพื่อให้ชาวบ้านได้กู้ยืมต่อไป ซึ่งถือเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้กับคนในชุมชนที่จะได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมในครั้งนี้

ส่วน แนวทางการแก้ไขปัญหาข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน 1. สมาชิกกองทุนข้าวร่วมกันทำนาในพื้นที่นาร้างในชุมชน เพื่อนำผลผลิตข้าวที่ได้มาเป็นกองทุนข้าวเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในช่วงประสบปัญหาข้าวไม่พอกินหรือใช้ในการทำกิจกรรมของหมู่บ้าน 2. ชาวบ้านสว่าได้ควรหันกลับมาให้ความสำคัญในการใช้ควายในการไถนา เพื่อจะเป็นการลดต้นทุนการผลิตและขณะเดียวกันชาวบ้านบางส่วนยังคงเลี้ยงควายเพื่อเศรษฐกิจ(ขาย) หากมีการรวมกลุ่มกันทั้งชาวนาและคนเลี้ยงควายก็จะสามารถช่วยเหลือกันได้ 3. ปรับปรุงคุณภาพดินให้มีความเหมาะสมในการทำนา เช่น การ

ผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ การให้ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ 4. การปรับปรุงบำรุงพันธุ์ข้าวที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ทนทานต่อโรคแมลง และสภาพภูมิอากาศ โดยควรปรับปรุงพันธุ์ทุก 3 ปี 5. นำเสนอปัญหาเรื่องข้าวเข้าสู่แผนแม่บทชุมชน เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เข้ามาให้การช่วยเหลือทั้งในระยะสั้น กลาง และระยะยาว เช่น อบต. คงพญา เกษตรอำเภอ พัฒนาที่ดิน ศูนย์วิจัยข้าว และศูนย์ภูฟ้าพัฒนาที่มีการศึกษาเรื่องพันธุกรรมข้าวและการปรับปรุงบำรุงพันธุ์ข้าวในพื้นที่อำเภอบ่อเกลือ

ด้านผลลัพธ์ของการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นผ่านโครงการวิจัยชาวม้ง พบว่า ทีมวิจัยและคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งในด้านการแสดงความคิดเห็น การเข้ามามีส่วนร่วมในการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ความมีเหตุมีผล ดังเห็นได้จากการประชุมในเวทีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน จะมีการถกประเด็นปัญหาก่อนที่จะลงมติโดยอาศัยข้อมูลที่เป็นความจริงและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นมากขึ้น ในส่วนของการดำเนินงานวิจัย ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ทั้งการเป็นผู้ให้ข้อมูลและข้อคิดเห็นต่าง ๆ รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมวิจัยและให้ความสำคัญกับปัญหาข้าวไม่พอกินเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในอดีตอาจเป็นเรื่องของภายในครอบครัว แต่ทุกวันนี้ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งผลพวงต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากกระบวนการวิจัยและการรับรู้ของคนในชุมชน ที่ต้องการเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาระยะยาวไม่พอกินและต้องการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชนผ่านกระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเหมือนเช่นในอดีตและต้องการหันกลับมาผลิตข้าวแบบอินทรีย์ที่ยังคงอัตลักษณ์ในการใช้ควายไถนาและใช้ปุ๋ยคอกปุ๋ยหมักในการเพาะปลูก และร่วมลงแขกในการทำงาน โดยใช้เงินให้น้อยที่สุด เพื่อสร้างความรักความสามัคคีของคนในชุมชน